

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Центр болгаристики та балканських досліджень
імені Марина Дринова

Харківське міське товариство болгарської культури
імені Марина Дринова

Болгарська академія наук
Інститут історичних досліджень
Комісія істориків Україна-Болгарія
Община Панагюриште

ДРИНОВСЬКИЙ ЗБІРНИК

ТОМ V

Академічне видавництво імені проф. Марина Дринова

Харків – Софія

2012

**ФІЛІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
КОЗАЦЬКОГО ТОВАРИСТВА У БОЛГАРІЇ (1923–1936)
ЗА МАТЕРАЛАМИ БОЛГАРСЬКОГО ТА ЧЕСЬКОГО АРХІВІВ**

В. М. Власенко

Власенко В. М. Філія Українського національного козацького товариства у Болгарії (1923–1936) за матеріалами болгарського і чеського архівів

Автор публікує документи Українського національного козацького товариства, оригінали яких зберігаються у Науковому архіві Болгарської Академії наук і Національному архіві Чеської Республіки та містять цікаву інформацію про діяльність української політичної еміграції у Болгарії.

Ключові слова: Болгарія, козацтво, еміграція.

Власенко В. М. Филиал Украинского национального казацкого общества в Болгарии (1923–1936) по материалам болгарского и чешского архивов

Автор публикует документы Украинского национального казацкого общества, оригиналы которых хранятся в Научном архиве Болгарской Академии наук и Национальном архиве Чешской Республики и содержат интересную информацию о деятельности украинской политической эмиграции в Болгарии.

Ключевые слова: Болгария, казачество, эмиграция.

Vlasenko V. M. Branch of the Ukrainian national cossack association in Bulgaria (1923–1936) on materials of the Bulgarian and Czech archives

An author publishes the documents of Ukrainian national cossack society, the originals of which are kept in the Scientific archive of Bulgarian Academy of sciences and National archive of Czech Republic and contain interesting information about activity of Ukrainian political emigration in Bulgaria.

Keywords: Bulgaria, the cossacks, emigration.

Під час Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. утворилася своєрідна форма воєнізованої громадської організації – Вільне козацтво. Створена на Чигиринському з'їзді у жовтні 1917 р., ця організація діяла в Україні до 1923 р. У 1920 р. у Берліні була започаткована її закордонна частина – „Українське вільне козацтво“ (Українське козацьке товариство).

У 1922–1936 рр. організація мала назву Українське національне козацьке товариство (УНАКОТО або УНКТ). Вона виникла з ініціативи колишнього ад'ютанта П. Скоропадського, генерального писаря Української держави 1918 р. Івана Полтавця-Остряниці. Він же був обраний отаманом УНАКОТО. Мета організації – відновлення незалежної України у формі „Національної Диктатури, опертої на Національне Козацьке Військо, створене на його історичних традиціях, позаяк під час відбудови

Української Держави та до встановлення Українським Козацьким Народом конечних форм державности це єсть єдина форма, яка відповідатиме національним завданням в розумінню розвою культури й могутности, та повної охорони від спроб наших ворогів в друге підбити Україну під себе⁴¹. Українська емігрантська преса програму УНАКОТО називала „фашистською“⁴². Його ідеології були притаманні такі риси тоталітаризму, як військова диктатура та пріоритет інтересів держави над інтересами особи, партії та класу. Сам І. Полтавець-Остряниця мав зв'язки з німецькими націонал-соціалістами, листувався з А. Розенбергом та Р. Гессом³.

Осередки організації існували на західноукраїнських землях, у Німеччині, Польщі, Румунії, Швейцарії, Югославії та інших країнах Європи. Важливе місце серед них займала філія УНАКОТО у Болгарії. В українській історіографії питання діяльності у Болгарії міжвоєнної української політичної еміграції взагалі та окремих її громадських організацій зокрема висвітлено недостатньо. Окремі відомості про організації емігрантів у цій балканській країні подані у працях С. Наріжного⁴, В. Трощинського⁵, В. Павленко, П. Соханя⁶ та В. Піскун⁷. Згадуються вони також у роботах, присвячених лідерам української еміграції у цій країні М. Парашуку⁸ та В. Филоновичу⁹, а також у збірниках документів з історії української політичної еміграції в Європі¹⁰. Уривчасті відомості про емігрантські організації містять роботи представників сучасної української діаспори у Болгарії В. Жуківського¹¹ та А. Якімової¹². Уявлення про організаційну структуру української еміграції дають також документальні каталоги та науково-документальні описи окремих фондів болгарських архівів, підготовлені місцевими й українськими фахівцями¹³. У роботах болгарських авторів з історії російської еміграції іноді виокремлюється й український аспект, у тому числі й діяльність організацій українських емігрантів¹⁴. Польський автор Я. Замойські звернув увагу на взаємовідносини міжвоєнної російської й української еміграції в Європі взагалі та окремих країнах зокрема, у тому числі у Болгарії, побіжно згадавши й українські козацькі організації¹⁵. Серед російських авторів питанню діяльності на Балканах українських емігрантських організацій, в тому числі „вільних козаків“ приділив увагу В. Косик¹⁶. Проте поза увагою дослідників залишилися політичні та культурні аспекти діяльності організації „вільних козаків“ у Болгарії.

Філія УНАКОТО у Болгарії виникла у 1923 р. Її керівниками були колишній сотник Армії УНР, згодом генеральний бунчужний, кошовий отаман III Козацького кошу УНАКОТО Д. Гулай¹⁷ та генерал Ф. Жеребко. Вони ж входили до складу центральних органів УНАКОТО. До керівництва філії належали також брати Орлови, В. Колесниченко, Ф. Полтавців. Максимальна кількість членів філії – 50 осіб¹⁸.

Між УНАКОТО як гетьманською організацією та Українською громадою (УГ) у Софії, що була прихильницею УНР, йшла гостра боротьба за вплив на місцевих українських емігрантів. „Вільні козаки“ сприяли закриттю УГ у 1925 р.¹⁹, проте після її відновлення суперництво між цими двома організаціями продовжувалося. У 1927 р. прихильники П. Скоропадського вирішили порвати усі стосунки з УНАКОТО. Поступово організація на чолі з І. Полтавцем-Остряницею втратила союзників. Це відбилося і на діяльності місцевого осередку УНАКОТО в Болгарії. Зі складу філії вийшла велика група козаків на чолі з І. Міщенком²⁰. А на початку 1933 р. на засіданні Генеральної козацької ради (один з вищих органів організації) стався розкол між її членами та вождем. У новому складі Українського центрального національного козацького комітету у Болгарії перебували Ф. Жеребко (голова), І. Орлов (заступник голови і начальник загального відділу), Д. Гулай (радник і начальник організаційного відділу) та інші²¹.

Філія УНАКОТО у Болгарії влаштувала панахиди по загиблим воїнам за незалежність України (щороку на свято Покрови Богородиці), Головному Отаману військ УНР С. Петлюрі, відзначала українські державні (день проголошення Незалежності України, IV Універсалу УЦР, 22 січня) та національні (Шевченківські дні) свята, брала участь у відкритті пам'ятника М. Драгоманову у Софії (1932 р.). Її члени були співзасновниками

Українсько-болгарського товариства (Українсько-Българско Дружество) і листувалися з його головою І. Шишмановим²², а також членами Українсько-болгарського й Українського громадського комітетів, української військово-спортивної організації „Сокіл“ у Болгарії та засновниками Українського культурного об'єднання в Болгарії (голова І. Орлов). Більшість членів останньої організації склали „вільні козаки“ та їхні прихильники.

Культурно-освітня діяльність філії виявлялася в організації та участі у товариських вечірках, концертах, святкових академіях, літературних вечорах, заходах, присвячених дню народження та роковинам смерті Т. Шевченка, світським (болгарським й українським) і церковним святкам (Різдво, Пасха, Трійця, Покрова тощо). Український чоловічий хор (близько 40 осіб) під орудою І. Орлова брав участь у концертах, що влаштовувалися Слов'янською Бесідою (болгарська культурно-освітня організація) та Союзом слов'янських культурних товариств у Софії. Виступи хору транслювалися на столичному радіо.

Наприкінці 1933 р. Українське культурне об'єднання відкрило свою власну будівлю, в якій влаштовувалися лекції з історії, культури та економіки України, концерти, вистави, свята, щотижневі вечірки за участю струнного оркестру, хору та сольних виступів. В окремій кімнаті була бібліотека-читальня²³.

У 1935 р. І. Полтавець-Остриця оголосив про розпуск УНАКОТО і УКТ та створення нової організації – Українського національного козацького руху (УНАКОР), а наступного року було прийнято статут цієї організації. Саме з того часу розпочався новий етап у розвитку руху українських козаків, що охоплював період 1936–1947 рр.

Нещодавно у зарубіжних архівах нами виявлено нові джерела з історії української еміграції у Болгарії, а серед них – документи про діяльність організації українських вільних козаків. Нижче подаємо 6 документів про політичні та культурні заходи УНАКОТО у Болгарії у середині 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Перші три документи (№ 1–3) знайдено у Науковому архіві Болгарської Академії наук (НА БАН ф. 11К – особовий фонд Івана Дмитровича Шишманова), наступні три (№ 4–6) – Національному архіві Чеської Республіки (НАЧР, ф. „Український музей у Празі“). П'ять документів (№ 1–5) мають офіційний, публічний характер, це – листи-запрошення на культурні та пам'ятні заходи, протокол установчих зборів організації, відозва та декларація, а один (№ 6) – агентурний характер, оскільки інформація (уривки з листів керівників УНАКОТО та його філії у Болгарії) таємно передавалася ідеологічним супротивникам „вільних козаків“ – керівництву Організації українських націоналістів.

Подані нижче документи публікуються вперше. Вони опрацьовані згідно з археографічними правилами видання історичних джерел. При переданні текстів документів збережено їхні лексичні й орфографічні особливості. В окремих випадках упорядником проставлено розділові знаки. Скорочені слова розкриті у квадратних дужках. Поняття, назви та прізвища осіб пояснено у коментарях, що подані посторінково. В археографічній легенді наведені необхідні дані про місце зберігання документів, їх достовірність та спосіб відтворення.

№ 1

Лист генерального бунчужного, кошового отамана III Козацького кошу Українського національного козацького товариства Д. Гулая до професора І. Д. Шишманова²⁴

12 жовтня 1925 р.

Кошовий отаман III
Козацького кошу
УНАКОТО
12 жовтня 1925 р.
№

До Високоповажаного Пана
Професора Д-ра І. Д. Шишманова

Високоповажаний Пане Професоре!

Високо шануючи Вас, як мужа абсолютної науки і вільної думки і знаючи Вас за довголітнього і щирого заступника Української національної ідеї ми – українці-націоналісти маємо за честь прохати Вас прибути 14(1) сього Жовтня в середу, в день святкування Святої Покрови Божої Матері Запорозької, 11 годині ранку в церкву св. Седмочислениці, де відбудеться панахида по павшим в боротьбі за волю України і молебствіє за тих, що й до сеї пори борються ідейно за визволення з під чужого ярма своєї Батьківщини.

При цій нагоді просимо прийняти наші найкращі побажання.

З великою пошаною.

Генеральний бунчужний Гулай.

НА БАН, ф. 11К, оп. 2, од. зб. 585, арк. 17–17зв. Машинопис. Автограф.

№ 2

Лист генерального бунчужного, кошового отамана III Козацького кошу Українського національного козацького товариства Д. Гулая до професора І. Д. Шишманова

4 червня 1926 р.

Кошовий отаман III

Козацького кошу

УНАКОТО

4 червня 1926 р.

№

Ст. Софія

До Високоповажаного Пана Професора
ІВАНА. Д. ШИШМАНОВА

III Кош Українського Національного Козацького Товариства улаштує в неділю 6 червня с.р. в 11½ год. дня в церкві „Св. Спась“ (ул. Нишка) панахиду по трагічно загинувшому в Парижу 25.V. с.р. від руки злодія – провіднику української національно-державної ідеї – б. Головному Отаманові Української Народньої Республіки Симоні Васильовичу ПЕТЛЮРІ.

Повідомляючи про це, III кош УНАКОТО має за честь прохати Вас, Високоповажаний Пане Професоре, як б[увшого] Уповноваженого Посланника Болгарської Держави на Україні і як щирого прихильника української національної ідеї, – бути присутнім на панахиді.

В той же час прийміть запевнення в найліпшому поважанню.

Генеральний бунчужний Гулай.

НА БАН, ф. 11К, оп. 2, од. зб. 585, арк. 18. Машинопис. Автограф.

Протокол установчих зборів Українсько-болгарського товариства

17 лютого 1926 р.

Протоколъ

на учредителното Събрание на украинско-болгарското Дружество

Подписаните, събрании днесъ, 17 февруарий 1926 год. въ помещението на III Софийска прогимназия, графъ Игнатъевъ, като изслушахме речъта на Проф. Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ върху нуждата, да се работи за зближението на българската и украинската интелигенция въ София и въ собраната, решихме, да се основе едно украинско-българско дружество съ цель да запознае своить членовъ съ духовната и материалната култура на български и украински народи въ тѣхнитъ взаимоотношения.

София, 17.ІІ.1926.

/Печатка/

Проф. Д-ръ Ив. Шишманов, В. Стефчев, Д. Страшимиров, Л. Дуке, Лидія Шишманова, Елена Поснова, С. Орлова, М. Парашук, І. М. Орлов, А. Будевска-Ганчева, Н. Балабанова, Ц. Парашук, С. Майдачевський, Ив. Николаевъ, М. Столярчук, В. Колесніченко, Д-р Ст. Младенов, И. Міщенко, Д. Гулай, Казимир Хофман, Й. Ткаченко, С. Чилингиров, Г. Крупицкий, Дим. Шишманов, О. Романюк, Г. Мартиновский, В. Орлов²⁵.

НА БАН, ф. 11К, оп. 2, од. зб. 585, арк. 20–21. Рукопис. Автограф.

Відозва Українського культурного об'єднання в Болгарії до українського громадянства

20 вересня 1926 р.

Українське культурне об'єднання в Болгарії

До Українського Громадянства.

Шановне Громадянство!

Переслідуючи свою мету: „загальне об'єднання круг єдиної для всіх нас визвольної української національно-державної ідеї“, ми видали відому декларацію від 4.VII.1926, а Українське Національне Козачество і Головна Повстанча Рада теж відомий универсал від 1.VII.1926...

Ми з радістю довідуємось, що универсал і декларація ходять з рук до рук по всій Україні і на еміграції, – та і серед чужинців, – і викликають незвичайне вражіння і великий інтерес, як серед своїх, так і серед чужинців...

Одні з чистим серцем вітають универсал і декларацію і радіють від надії, що скоро, може, побачуть свою рідну Батьківщину вільною і щасливою, а другі – оцінюючи цю акцію далеко вище ніж всяки попередні – з таємним жахом въ серці стоять перед питанням: „а що, як справді?“...

Що ці – другі – жахаються відродження Національної Самостійної України і всякими заходами шкодять цьому – це зрозуміло... Бо це – зовнішні і давні вороги. Їм така Україна – не їхня – не потрібна...

Але, на жаль, є ще й треті. Це вже свої. Їм теж не подобається українська визвольна ідея в тій формі, в якій ми її оголосили і круг якої запрохували і запрохуємо всіх українців до загального об'єднання... Це ті, котрих ніщо на світі не навчить... Це ті, котрі ніяк не можуть відмовитися від свої старих принципів... Це ті, котрі бажали би знов витворювати на Україні всякі болючі експерименти Скажемо більше, це ті, зза котрих Українська Держава загубила свою національну самостійну державність, український народ на терені України – попав в ярмо тяжкої окупації, а сотні тисяч синів українських на тяжку для всіх еміграцію.

Шановне Громадянство!

За останні часи з боку цих, сумної пам'яті, діячів і їх прибічників в частині преси відомого напрямку вживаються всякі брудні наклепи і інсинуації з приводу проголошення універсала й декларації і по адресі вибраного нами вільною волею Провідника визвольної акції²⁶...

Ми не звернули би на ці недостойні чесного українця вчинки ніякої уваги. Тим паче, що це є випадки безсильної злісти... Но ми жаліємо тих, кого ці добродії можуть повести за собою...

А тому ми знов звертаємося до всіх чесних, кохаючих свою Батьківщину, українців: „Покиньте сварки! Покиньте тих, хто привів вас до поневолення! Йдіть з тими, хто кличе вас вперед – до об'єднання, до визволення рідного краю, до світлої будучини!“

Бо прийде час визволення. І прийде він несподівано. Український Народ знов стане Державним Хазяїном своєї землі і покличе на страшний суд всіх, хто робив проти визволення... І – „буде каяття, але не буде вороття“.

Наше бажання, – щоб на тому суді не було винних, а всі праві... Єдиний шлях до цього – об'єднання **круг рідної нам всім визвольної національно-державної ідеї і її провідника.**

Шановне Громадянство!

Ми знаємо, що Народ Український жде визвольної акції, бажає її і вірить в неї...

Ми знаємо, що українське національне питання в цей час вишло на широкий шлях міжнародної політики і поставлено на чергу дня для відповідного вирішення Великими Міжнародними Факторами...

Ми віримо, що наше питання буде вирішено взглядно з нашою національно-державною ідеєю...

І ми закликаємо усіх до повного об'єднання, бо воно приймається на увагу при вирішенні нашого національного питання в колах міжнародної політики...

Шановне Громадянство!

Все те, що йде проти об'єднання, – шкодить всій визвольній ідеї... Шкодить не нам власно, а **цілій Україні**... І чим більше шкоди – тим надалі відкладається час визволення.

Тому, приймаючи на увагу іменно це, ми в перший і останній раз заявляємо **категоричний і рішучий протест** проти зловживань, що йдуть на перешкоду національно-визвольній ідеї і проти чесного імени високошановного пана **Івана Полтавця-Остриці**, як єдиного можливого і бажаного Провідника української національно-державної ідеї і Гетьмана **Вільної Самостійної Соборної Великодержавної України.**

Ми віримо, що до цього протеста приєднаються всі, хто ще не згубив лицарської чести, хто кохає свою Батьківщину і бажає всім серцем її визволення з чужого ярма.

Шановне Громадянство!

Ми також категорично і рішуче заявляємо, що будем твердими руками вести свою працю по об'єднанню всіх круг визвольної ідеї до повного її осягнення...

Ми також мусимо поставити **всім** на увагу, що українське **національне козацтво і українські народні повстанці** – це не є „псевдоніми і аноніми“, а очевидна дійсність...

Ця дійсність вже 7-й рік веде активну боротьбу з чужою навалою на Україні і не тільки не дає до решти викоренити Українську Націю, а навпаки: **весь цей час кровію своєю захищає націю і її державну ідею**... Завдяки, іменно, цим сотням тисяч „анонімам і псевдонімам“ – Українська Нація ще живе, а українська національно-державна ідея – „**Самостійна Великодержавна Україна**“ – опанувала серцями цілого Українського Народу...

Шановне Громадянство!

Свіжі могили, гаряча кров братів наших, що може й зараз ллється там, на Україні, – кричать до нас: „**Ми своє робимо... Ми кровію еднаємося! Ми кровію будемо Батьківщину! А ви?.. Ми ждемо вас! Еднайтесь всі круг одного великого бажання – „Вільна Самостійна Соборна Великодержавна Україна!**“...

Дорогі брати!

Кров мучеників за народ свій кличе вас... Невже й тут не заплаче ваша душа, не загориться серце? ... Памятайте: **там гинуть і співають – „ще не вмерла Україна“... А ну ж бо до праці! До об'єднання! Всі під одну волю! Всі під один Великий Прапор – „Бог і Україна!“... Тоді тільки й ми будемо мати повне право теж казати – „Ще не вмерла Україна!“... Бо коли одні гинуть зза неї, а другі об'єднуються ради неї, то вона дійсно ще не вмерла і не вмере ніколи... А повстане перед нами Вільна Соборна Самостійна і Великодержавна...**

Слава Україні!

Софія, 20.IX.1926. Управа У.К.О. в Болгарії.

НАЧР, ф. „Український музей в Празі“, інв. № 167, арк. 1.

№ 5

Декларація Українського національного козацького товариства

10 лютого 1933 р.

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ КОЗАЦЬКЕ ТОВАРИСТВО

До відома Українського Козацького Народу на Україні і по за Нею сущого

У свій час Українське Національне Козацтво, згідно з вимогами обставин, визнало, за необхідне, для зміцнення національного фронту боротьби за визволення Батьківщини обрати відповідного й відповідального в сій справі провідника, якого, базуючись на старих козацьких традиціях, наіменувати Гетьманом...

Року Божого 1926, місяця Липня, дня 1-го Козацьким Универсалом за Гетьмана був проголошений Військовий Отаман Українського Національного Козацтва полковник Іван Полтавець-Остриця, котрий на той час здався найвідповідною для справи особою...

Акт сей творився Українським Національним Козацтвом при повній вірі в його правність і користь для Української Визвольної Ідеї, та з непохитною надією, що особа, обдарована козацьким довір'ям і поставлена на чолі визвольної акції, поведе її в бажаному темпі і відповідними методами вперед до осягнення...

Маючи се на увазі, Українське Національне Козацтво і при найтяжчих обставинах було вірним своїй ідеї і Провідникові...

Але, на жаль, на протязі десятка тяжких років спільної праці з своїм Провідником Українське Національне Козацтво не бачило користних наслідків. Завжди почував-

ся брак певних методів ведення справи... Навпаки, без згоди й відома Українського Національного Козацтва Провідником вживалися такі методи в справі, котрі лише зле впливали на Український Загал і, – що найгірше, – принижували Визвольну Українську Справу в очах і своїх і чужинців...

Крім того, за стільки років не знайшлося ніяких доказів широти до Справи, і до Українського Національного Козацтва з боку Провідника, котрий свої інтереси завжди ставив вище інтересів Загальної Української Справи, та використовував чесну працю й ім'я Українського Національного Козацтва й підтримуючих його громадських організацій для своїх власних потреб...

Визнаючи продовження такого стану неможливим і шкідливим для Української Визвольної Ідеї, а також не маючи підстав сподіватися з боку Провідника змін на краще, Українське Національне Козацтво, через Генеральну Козацьку Раду, в засіданні її 6 Лютого сього 1933 року, одногосно **ПОСТАНОВИЛИ**:

1. – Відкликати Козацький Универсал з дня 1 Липня 1926 року, прокламуючий обрання Військового Отамана Українського Національного Козацтва полковника Івана Полтавця-Остряниці на Гетьмана України, і на далі його таким не визнавати.

2. – Не визнавати на далі полковника Івана Полтавця-Остряниці також і за Військового Отамана Українського Національного Козацтва, виключивши його з сього дня з лав козацтва. (Статут УНК: Розділ I, §4; Розділ II, §§§ 5, 6, 7; Тактика УНК: Розд. II, § 2; Регулямин УНК: Розд. III, § 6, т. „в“; Розд. VII, § 33).

3. – Всю діяльність по Визвольній Українській Справі тимчасово передати на Генеральну Козацьку Раду.

Оголошуючи сей акт, Українське Національне Козацтво рахує необхідними підкреслити, що воно в той же час залишається на своїх старих позиціях: – боротьба до краю за визволення й відродження Великої Самостійної Соборної Української Держави на історичних підвалинах...

Українське Національне Козацтво вірить, що для осягнення сеї Великої Меті разом з ним широкими непереможними лавами підуть всі широко кохаючи свою Батьківщину діти України-Мучениці...

Час не жде... І ми не повинні ждати... Бо не можна ж і не треба гадати, що „хтось“ з ласки своєї визволить і віддасть нам нашу Україну. Се річ неймовірна.

Еднаймося... І самі добудьмо свою Україну ціною нашої крові... Тоді лише Україна буде цілком наша і така, яку ми бажаємо і яка вмістить в собі всі свої простори й цілу Українську Націю.

**За Українське Національне Козацтво
Генеральна Козацька Рада:**

Голова Д. Гулай Генеральний писар Ф. Полтавців²⁷

На підставі одногосних постанов своїх з днів 7 та 8 Лютого сього 1933 року, вищеписану декларацію Українського Національного Козацтва цілком підтримуємо.

За Український Центральний За Українське Культурне
Національно-Культурний Об'єднання в Болгарії
Комітет: Головна Управа:

Голова Ф. Жеребко²⁸ Голова І. М. Орлов

Секретарь М. Столярчук²⁹ Секретарь С. Йосипів³⁰

10 Лютого Р[оку] Б[окого] 1933

НАЧР, ф. „Український музей в Празі“, інв. № 440, арк. 1. Друк.

Строго довірно

Перед двома тижнями заарештовано пораз третій „генерала“ Горбанюка, з табору остряничників за діяльність проти республіки. Безперечно грає тут роллю розвідка. 2 рази вдалося стараннями жінки (чешки) та інших чехів відістати його з криміналу, а тепер, як зачуваю, впав на добре і його мають викинути звідси. Його жінка колись багата, нині в нужді. Дала вона вже раз 80.000 на акцію Остряниці та й ще 20.000 позичила. Коли початково не хотіла дати, то її чудовий муж вхопив ніж і ніби робив собі характер. Про нього дістану ще ближчі інформації. Поки знаю, що гроші, які діставав, пропивав. Знимку³² того ідіота залучаю побіч.

Волянському³³ вдалося дістати переписку його з Остряницею, Орловим та іншими з біж[учого] року. Деякі листи цитую нище. Вони найліпше характеризують ціле те славетне товариство. Деякі листи в оригіналі вишлю Карпатові³⁴. Всі ті інформації прошу трактувати строго довірно, бо Волянський має можливість дістати і старшу переписку, й коли б Г[орбанюк] вийшов і тут остав, то й дальшу.

2. Лист Остряниці до Горбанюка 3.ІІ. 1933(у винятках³⁵).

„Обидва Ваші листи отримав. Перший лист був більше загальний і мало включав в себе того детального матеріалу, про котрий я Вас просив. Другий лист уже більше детальніший. Сподіваюся, що на слідуєчі листи будуть відповідати точно в деталях тим вимогам, які я Вам надіслав, бо тоді лише вони є цінні тут. Коли ж до них можливо ще прикласти оригінальні документи, фото, пляни, чи що інше подібне – то тоді їх цінність надзвичайно відвищується і якраз уявляє те, що тут потрібне“.

/Далі нецікаве – зазначую, що всі листи Остр[яниці] писані рукою, так само листи Орлова, Горбанюка і т.п. – Далі в листі є:/

„Вам раджу вислати через німецький конзулят в Празі поздоровлення Канцлеру³⁶ і запевнення, що козацтво стоїть дійсно зі мною. Се має бути дуже коротко:

– Тут поданий є текст листа до Канцлера, який Горбанюк мав переписати і вислати від „козацтва“. З огляду на такі методи праці, цілий лист висилаю Рікові³⁷ в оригіналі. Мушу зазначити, що попали Волянському ще й оригінальні листи до Розенберга³⁸ і Гесса³⁹, писані на доручення Остряниці від „козацтва“.

„Така річ певно pomoже і справі і Вам особисто і всі Ваші перепони з візами п[р] опадуть. При цьому надсилаю Вам посвідчення але лише для дуже обмеженого ужитку.

Хочу сподіватися, що Ви знову станете до праці енергійно, але без всяких викрутасів і спроб диктувати мені. Ви чоловік талановитий і я це сам знаю, а тому Ваші зібності у свій час зумію відмітити.

Посилаючи листа на імя Канцлера зберіть побільше, але швидче підписів. Запечатайте в конверт⁴⁰ і напишіть: „Зейнер Ексцеленц Геррн Райхсканцлер дес. Дейчс айхс /персенліх/. Цей ко[н]верт кладіть в другий і напишіть „Ан дій Райхсканцлей Берлін“. Тоді підіть до німецького посла і передайте йому з проханням відправити кур'єром як поздоровлення від українського козацтва.

В Софії перейшли зміни. Пан генерал Жеребко з поста голови Укр[аїнського] Центр[ального] Н[аціонального] К[озацького] К[оміте]ту мною відкликаний і на його місце призначений ген. Д. Гулай /Софія/, С. Княжево, Софійсько – вул. Тутракань 30“.

На обвідці⁴¹ листа написано: „Над[іслано] лист 11.ІІ.33. ч. 3. літаком 3.75“ – 2/ Над[іслано] лист ч. 4. рекомандо ч. 4. 21.ІІ.33 ч. 50 „Своб. Слово“ 3.ІІІ.33 Ріжні часопісі 11.ІІІ, 15.ІІІ, 17.ІV. Од. 6.ІІ.33.

4. Лист Гулая від Генеральної Козацької Ради. Софія 18.III.[1]933 до Горбанюка.

Ваша Вельмижність!

... Вам певно вже відомо про конфлікт УНАКОТО зі своїм вождом скінчившийся розривом. Як не тяжко було мені піти на це, але довідавшись про діяння полк[овника] П[олтавця]-Остр[яниці], я примушений був на той крок.

Коли читали інформації на зборах ГКР про діяння П. О. /Остряниці/ останнього часу, я пригадував членам ради Ваш виступ і його причини. Ви були праві і щодо ведення грошових справ Остряницею і небажання його мати біля себе одного-двох своїх ближчих головніших однодумців, бо вони будуть перешкоджувати такій праці в справі грошей, і що він не любить і не поважає українців.

Постанова ГКР (Гол. Коз. Рада – прим.) Вам відома з декларації УНАКОТО з дня 10.II. б[іжучого] р[оку]. Мені відомо, що час від часу Ви писали п. Остр[яниці]. Раніше він не відповідав Вам, але по деяким не провіреним відомостям стало відомо, що він листується з Вами. Чи правда?“

... „Прошу детально висловити Ваше відношення до П[олтавця]-Остр [яниці] та до УНАКОТО, при[й]нявши на увагу наш розрив. В залежності від Вашого ставлення буде зроблено пропонування о майбутній праці“.

На листі дописки Горб[анюка]: „Од[іслано]. 24.III.33“ 2/ „Сурму“⁴² над[іслано] 17.IV., 3/ Лист 22.IV.33“.

5. Лист Орлова до Горбанюка 21.III.[1]933. Софія.

... „Настав час коли вся Ваша справа – своєчасний розрив з П[олтавцем]-О[стряницею] може бути поставлена в новому світлі і при нових даних, стверджуючих дійсність і справедливість тих причин, з яких Ви тоді розійшлися і на які Ви покликалися... Отож кажіть зараз Ваше слово. Хочу вірити, що Ви не зробите помилки... По одержанні Вашої відповіді на цього листа в залежності від самої відповіді, дам Вам вичерпуючу інформацію про справу... А там наколи побажаєте зі мною працювати (і взагалі в У[країнським] Н[аціональним] К[озацтві]), зараз же буде Вам запропонована відповідна Вам і Вашому рангові праця...“.

7. Лист Орлова до Горбанюка. 10.IV.1933.

... „Розрив наш, як Ви вже самі оцінили, не є й не міг бути якимось вибриком. Він мав під собою виразні підстави і був необхідним для самої нашої Загальної Справи... 10 років праці з П[олтавцем]-О[стряницею] і десять років порожніх обіцянок могли вести за собою людей простих, без політичного усвідомлення й при сліпій вірі в непогрішимість „папи“...

„Тягнулося так років зо три... Нарешті припадок прийшов на поміч. Наш представник п. Ж /Жеребко – н[аша] прим[ітка]/ /один з найбільших „остряничників“/ рішився приїхати для цієї мети до М. /Мюнхену – н[аша] прим[ітка]/. Мета була така. Проконтролювати попередню діяльність О[стряниці], і коли б все було хоч сяк так в ладу, – працювати разом, влити нові сили в працю, нову енергію, нові ініціативи, підняти нові можливості і взагалі підштовхнути справу. Це полегшило би працю О[стряниці] і поставило б його під певний контроль і повну залежність од с п р а в и, а не лише від його власних потреб. Звідсіля і почалося... 5 місяців спільної праці і життя нашого представника й п. О[стряниці] в М[юнхені] це була довга низка непорозумінь... „Вожд“ робив все сам безконтрольно, як і раніш, ігноруючи зовсім нашого представника, не звертаючи ніякої уваги навіть і на свій же універсал, в котрому всю працю передає до рук верховного органу /Укр[аїнського] Центр[ального] Нац[іонально]-Культ[урного] Комітету/, а сам лишається як глава – провідник самої ідеї, но не праці...

/Далі нецікаво; про непорозуміння, їхні ухвали і т.д./

... Надалі наша акція залишилася без інших перемін... Але замість „Вожда“ ми /всі організації/ призначили спільного представника п. Жеребко на Європу /з осідком в Германії/, котрий є під контролею УЦНКК“...

... „Всі контакти нашої акції в Германії помалу перебирає на себе /на нас/ наш генеральний уповноважений. Він же вже давно увійшов до контакту з Н[аціонал] С[оціалістами] і працює при їхній допомозі /поки що – протекційній/... Наді[ї] наші все тіж: на Н[аціонал] С[оціалістів] /Германію/. Шанси на успіх ні більші, ні менші, як і за п. О./Остр./... і якби не той сумбур, що зараз твориться в Германії, то вже і зараз можна було би досягнути деяких реальностей, про які Ви згадуєте... Але ж не для себе, а для справи... Бож план і умови з Н[аціонал] С[оціалістами] залишилися в силі і поведуться нами і далі... Крім того з а р а з ніщо не стоїть нам на перешкоді винайти інші шляхи для переведення в життя нашої справи. І такі шляхи виявляються і вже намічаються...

Де тепер П[олтавець]-О[стрияниця] не цікавимося. Але нам відомо, що його положення матеріально кепське, бо Н[аціонал] С[оціалісти] вже з січня с[ього] р[оку] не дають йому субсидії. Не кращий його стан і моральний, бо наша декларація це не смішки і не іграшки...

Зараз в нашій справі вся праця фактично провадиться у УЦНКК, до складу повноправної президії якого входять: п. Жеребко /голова/, я /заступник голови і начальник загального відділу/, п. Гулай /радник і н[ачальник] орг[анізаційного] відділу/, п. Никитюків /професор і н[ачальник] культур[но]-освіт[ньої] секції і скарбник/, і п. Полтавців /ген. секретар і зав[ідуючий] К.Р./.

... Тепер справа з Вами. На підставі окресленого у Вашому листі з 24.ІІ.33. бажання стати знов до праці в лавах УНК разом з нами, ГКР постановила визнати Вас повноправним своїм членом і про це буде Вам наділений своєчасно відповідний документ... А по ЦК я, як н[ачальни]к заг[ального] відд[ілу] по своїй компетенції повноправний Вам запропонувати пост директора інформативно-організаційного бюро /секції/ заг[ального] відділу ЦК... Сей Ваш пост не є обмежений чи окреслений тереном ЧСР. Ви як член ГКР /Гол[овної] Коз[ацької] Ради – н[аша] прим[ітка]/ і директор інформ[аційного] органу – бюро, секції, в самім заг[альнім] відділі ЦК, фактично стаєте н[ачальни]ком таких бюро в інших державах, де Ви зможете або ЦК зможе відкрити чи пресове чи інформативне чи організаційне бюро нашої справи... Крім того ця посада дає Вам можливість бути в курсі всіх наших справ, а тим самим одержати можливість в дальнішому ввійти до складу чинників нашого державного плану...

... „Чутка, що П[олтавець]-О[стрияниця] разом з Конов[альцем]⁴³ були десь в Швейцарії, на якомусь конгресі, де говорив Розенберг, се дика качка польської преси. Ні той ні той там не були... Звичайна кампанія проти Германії і її „агресивних“ плянів на Схід...

Додатки Горб[анюка]: Од[іслано] 17.ІУ.33 2) Над[іслав] Гулаю лист 22.ІУ.33 3) Над[іслав] Пр. Лиду 24.ІУ.33 4) Над[іслав] Нар. Пол. 29.ІУ.33 5) І.У.33 Орлову листівку 6) Над[іслав] листівку 9.У.33 7) Над[іслав] Едуст. мова авт. Підк. 13.У.33 8) 20.У.33 лист.

11. Лист Д. Гулая з Укр. Нац. Козацького Товариства в Софії 7.УІ.1933.

... „Вам певно відомо, що наш Ген[еральний] Упов[новажений] п. Жеребко в Берліні. Він мав до 26.V. два побачення з потрібними особами і гадав, що мусить мати ще 3 аудієнції. П. Жеребко я надіслав всі потрібні інформації, просив його, щоби він остаточно вияснив питання про підтримку акції УНАКОТО, бо платонічна любов Н[аціонал] С[оціалістів] нас не задовольняє. Нам потрібна реальна підтримка, а не моральна з обіцянками, як той пан, що обіцяв дати кожух. Можливо це питання там вияснено, але ще й сьогодні я не маю повідомлення від Ж[еребко]. П. Жер[ебко] увійшов в зносини і дійшов до порозуміння з Союзом Німців Емігрантів з України. П. Жер[ебко] покладає надію, що сей наш контакт з ними дасть корисні наслідки. Не вірю чуткам можливого порозуміння між Скоропадським [т]а УНР. Перебуваючи в Берліні, я мав побачення з п. Шеметом⁴⁴, чув погляди хліборобів-державників⁴⁵ на групу Левицького⁴⁶ і Коновальця, порозуміння могло б статися, але раніше група Лев[ицького] повинна відмовитися від своєї ролі і все-го з тим зв'язаним. Думку о необхідности організ[ації] печатного органу ми всі маємо і

почали видавати на свої гроші „На Сторожі“⁴⁷, але за браком засобів прикоротили. В питаннях видання газети чи журналу Ви могли би нам допомогти. В свій час винайшли пп. Оливу⁴⁸, Достала⁴⁹ й инш., котрі дали поверх 100.000 ч[еських] кор[он] й сі гроші марно витратили на непотрібні делегації – Дюваль-Моргуненко.

/В тим листі є надіслана „грамота“, що п. Горб[анюк] є членом Ген[еральної] Коз[ацької] Ради Укр[аїнського] Нац[іонального] Коз[ацького] Тов[ариства]/.

13. Лист Орлова до Горб[анюка]. Софія, 6.УІ.33.

... „По мойому докладу Вас односторонньо прийнято в склад повноправних членів ГКРади з певною надією на Вашу відданість Нашій Загальній Справі й на саму продуктивну з Вашого боку працю...“

... „Пост Директора Пресово-Інформативного Бюро УЦНКК, як Ви побачите з інструкції, потребує багато руху, знань, досвіду й умінь все охопити. А се не кожний може. Такі бюро мусять бути відчинені по всім державам Європи й Нового Світу. Се ті нерви, котрі повинні живити Нашу справу і направляти її без хиб до цілі... Бюро – се будуть наші очі, через котрі ми все бачили б і все знали... А хто все знає, той все може...“

Стан нашої Справи в сей час поставив на чолі УНКТ-ва – Генеральну Козацьку Раду яко Верховний Орган керування. І не випадково, а силою подій і після певного перегляду обставин і умов будучої праці. А тому українці підлягають всі – і УНКТ й всі наші инші організації. Для ведення політично-державних справ УКРада призначила Генерального Уповноваженого на Європу, а справи адміністративно-організаційні доручені Наказному Отаманові. Перший і другий працюють під повним контролем ГКРади. А УЦНКК систематизує й веде всі галузі будучого державного апарату України і має в собі для сього всі відділи /міністерства/. Такий стан буде аж до того часу, поки Справа не вийде на певний шлях. Над сим зараз й іде праця. Наш Ген[еральний] Уповн[оважений] п. Ж[еребко] вже довгий час сидить в Берлині і працює. Приймають його де треба – гарно... За сей час мав 5 авдієнцій. Не відіде звідсиля доти, поки все не зробить і не приведе в ясність... Такий одержав наказ від ГКРади. Згідно першому донесенню – „маються надії“. Жду скоро офіційного повідомлення про наслідки переговорів з Н[аціонал] С[оціалістами]. До сього часу де в чому тормозив справу п. Остр[яни]ця, але пояснення й данні нашого Ген[ерального] Уповн[оваженого] уневажили заходи п. Остр[яни]ці. З нами зараз йде організація, значіння якої для Справи може бути дуже гарним і серйозним. Се – „Союз німців з України“. Вони прийняли наш програм і вже зараз допомагають нашому Ген[еральному] Уповн[оваженому] в його переговорах.

Про відкликання наших постанов /деградація Остр[яниці]/ не може бути й слова. А, між иншим, з ініціативи самого п. Остр[яниці] було аж 2 побачення нашого Ген[ерального] Уповн[оваженого] з ним в присутности проф. Нікурадзе⁵⁰. Вимагалось власне – відкликання постанов. Але в сьому було категорично відмовлено. Бо ми ж не діти. Г. К. Рада на підставі загального й однодушного бажання всіх твердо рішила – більше на шию організації ніяку „персону“ не садити. Бо сього не вимагають ні погляди українського загалу, ні сучасний політичний [мо]мент. Тому й Ваша ідея про Гогенц/оллер/на, хоч вона по суті своїй і річева, взята нами під увагу, але ж покищо – чисто академічно, до відповідного часу... Проф. Нікурадзе – се голова Кавказького Центр[ального] Нац[іонального] Комітету. Він старався знов звести нас з п. Остр[яницею]. Але побачив, що сама справа проти сього.

ГКРада не має ніякого контакту ні з Скоропад[ським], ні з Проводом ОУН (Кон[овальцем]). І не бачить в сьому рації. Наколи би кроки до такого контакту й сталися, то не з нашої ініціативи. Можливо, що коли ми осягнемо вже деяких наслідків реальних /а до сього йде/, то нитки контактів і зносин протягнуться до нас з усіх боків.

П. Остр[яниця] дійсно був інформатором /а не референтом/ при Східному Відділі Штабу Н[аціонал] С[оціалістів] /а не Розенб[ерга]/, але тепер вже ні. Кожевників⁵¹ робить свої виклади не від п. Остр[яниці]. Се особа, котра буде працювати там, де є вигода.

... „Постарайтеся бачити[ся] з ген[ералом] Омел[яновичем]-Павленком⁵². Дайте йому нашу декларацію, поясніть всю справу і в делікатний спосіб випитайте його погляди на нашу Справу раніш і тепер. А також, як би він поставився до Нас на випадок загальної співпраці з нами в тій чи іншій формі, при відповідному для нього становищу. Се теж питання серйозне. Тому пустіть в рух всю Вашу енергію і політичність.

Привітайте в імені ГКРади /і від мене власно/ п. Ген[ерала] Білоуса-Савченка⁵³ й перекажіть йому, що ГКРада й козацтво ждуть і від нього /З. Пр-во ВНПКР/ рішучих кроків в співпраці з нами для досягнення Нашої Загальної Великої Національної Меті – визволення Батьківщини.

... Повідомляю Вас, що Волинь з нами. Відмовляється Кіш у Франції. Для сього пороблені відповідні заходи. Зорганізується відділ УНКТ в Берліні.

На кінець – я пропоную Вашій увазі питання, яке мною давно обдумане... Се спеціальний Укр[аїнський] Козацький Хор /35 чоловік/. Кажуть, що я не плохий диригент з рівновагою й майже необмеженим репертуаром. Всі російські хори /Жаров⁵⁴, Ігнат'єв⁵⁵ і т.и./, що розїзджають зараз по світові, свого часу покористувалися моїми учнями – співаками.

... Сей хор дійсно міг би показати в привному й приємному виді Нашу ідею – і стати певною причиною зорганізування козацьких осередків по всім головним Центрам Європи й Нового світу.

... Треба знайти такого грошовитого чоловіка, котрий би субсидував справу сю, не жадаючи на ній заробити багато матеріяльно, а згодився би на якусь иншу компенсацію – моральну.

... До Праги має приїхати такий Гаврилук. На його прохання дав йому пару слів до Вас, аби йому там стали в пригоді. Але я написав там, що „я його не знаю“. Се підкреслюю і зараз. Новий член УНК і новий чоловік. Не показує щось на певно“.

14. Протокол засідання Генеральної Козацької Ради.

Укр[аїнське] Нац[іональне] Коз[ацьке] Тов[ариство] 9.V.33. Софія /Був в листі Орлова з 6.VI.33 – гл. ч. 13/

... Доповнити склад ГКРади. Згідно сьому, від сього дня до складу членів ГКР входять нижчеписані особи – члени УНКТ-ва:

- 1/ Професор Микола Никитюків
- 2/ Професор доктор Павло Маценко⁵⁶
- 3/ Доктор по мед[ицині] Юрко Федорів
- 4/ Ген[еральний] бунчужний інж[енер] Никард Горбанюк⁵⁷.

15. Лист до Острияниці від Укр[аїнського] Центр[ального] Комітету в Болгарії. з 24.I.1933.

... /подається 10 причин зірвання з Остр., між иншим:/

7. Якись таємні наради Ваші з п. Бігарі⁵⁸, Курумідзе, Шмідтом і Макаєвим без участі Голови ЦК.

8. Побачення й переговори Ваші з якимось комуністом /представником Харківсько[го] уряду/.

9. Ріжні пересправи Ваші з особами, незаслугуючими довіря в нашій справі.

10. Рішення Ваше, на випадок неуспіху Н[аціонал] С[оціалістів], прийняти німецьке горожанство⁵⁹.

16. Інструкція для Пресово-інформаційних Бюро при Загальному Відділі УЦНКК (за підписом Орлова і Полтавціва).

В своїй праці Пресово-інформаційні Бюро повинні приймати на увагу в нижчеписаній послідовності:

- I. Факти, II. Листи, III. Зібрання, IV. Розмови, V. Часописи, VI. Чутки й др.

Прес-інфор[маційні] Бюро дають що 2 тижні /на 5 й на 20 кожного місяця/ свої звідомлення до Центру /УЦНKK/ по нижче показаній схемі:

А. Стан Держав Світу /загальний, по окремо кожної держави та їхні взаємовідносини/: 1. Політичний. 2. Економічний.

Б. Стан українського нац[іонально]-державного питання:

а/ на світовому форумі: 1. Загально-політичний, 2. Загально-економічний.

б/ на Україні: 1. Політичний. 2. Економічний. 3. Відношення до сучасної влади.

в/ на еміграції: 1. Політичний. 2. Економічний. 3. Сучасний політичний груповий розподіл. 4. Взаємовідносини між групами. 5. Зв'язки з Україною й впливи на терені України. 6. Культурно-освітні організації й установи та зв'язки й взаємовідносини меж ними.

Всі здобуті по сій схемі дані повинні в надсиланих звідомленнях обов'язково носити на собі відповідні буквенні й цифрові відзнаки, показані в сій схемі.

...

Відпис того звіту посилаю Рікові.

Інші листи є без ніякого значіння, тому не подаю їхнього змісту.

Цей звіт висилаю: Вірі⁶⁰, Карпатові та Органському⁶¹. Ще раз підкреслюю довірочність цілої справи, бо листи назад ідуть до Горбанюка.

Карпат може використати переслані йому оригінали, але до в і р о ч н о.

НАЧР, ф. „Український музей в Празі“, інв. № 184, арк. 1–9.

¹ Národní archiv České republiky (Національний архів Чеської Республіки, далі – НАЧР), ф. „Український музей в Празі“, інв. № 439, арк. 2.

² Лободаєв, В. М. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. К., 2010, с. 279.

³ НАЧР, ф. „Український музей в Празі“, інв. № 184, арк. 3, 8.

⁴ Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). К., 1999, 119–121.

⁵ Троцинський, В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціо-політичне явище. К., 1994, 172–173.

⁶ Сохань, П. С., Павленко, В. В. Українська емігрантська преса в Болгарії у міжвоєнний період. – Українська діаспора. К.–Чикаго, 1992, № 1, 85–98; Павленко В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр. / Інститут історії України НАНУ: К., 1995, 166–185.

⁷ Піскун, В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття): Монографія. К., 2006, 289–290.

⁸ Степовик, Д. В. Скульптор Михайло Парашук: життя і творчість. Едмонтон, Торонто, Київ, 1994. 227 с.

⁹ Власенко, В. М. „Тут повстали нові Карпатські Крути“ (до біографії автора спогадів „Березневі дні Карпатської України“ Василя Филоновича). – Сумський історико-архівний журнал, 2009, № 6–7, 141–148; До громадсько-політичної діяльності Василя Филоновича у Болгарії у 1921–1922 рр. – Київська старовина, 2010, № 6, 97–116.

¹⁰ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. К., 2008. 928 с.

¹¹ Жуківський, В. Українська громада в Болгарії. – Матеріали I, II та III наукових конференцій „Драгоманівські студії“. С., 2008, 18–23.

¹² Якімова, А. Українство в Болгарії. – Українознавство, К., 2010, № 2, 227–232; Українці в Болгарії: філософія історичного буття. С., 2011, 58–89.

¹³ Украинската емиграция в България след Първата световна война. Документален каталог / Автори и съставители В. Москаленко и Е. Хакова. С., 2000. 151 с.; Хакова, Е., Москаленко, В. Проф. Михайло Иванович Парашук: украински скулптор и обществено-политически деец (1878–1963). Научно-инвентарен опис на личния архив на проф. Михайло Парашук ЦДА на Р. Б. Ф. 1717 К. С., 2007. 349 с.

¹⁴ Даскалов, Д. Бялата емиграция в България. С., 1997. 181 с.; Райчевски, С. Украински организации в България. – Дегонация, 2009, февр., с. 4.

¹⁵ Замойски, Я. Отношение „белой“ русской эмиграции к украинским вопросам. – Славяноведение, 1993, № 4, 39–48.

¹⁶ Косик, В. И. Украинский вопрос и проблема „балканизации“ России в среде русских эмигрантов в 1930-е годы: в связи с выходом в свет сборника документов „Чему свидетели мы были“. – Славяноведение, 1999, № 4, 64–70.

¹⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, оп. 2, спр. 267, арк. 27.

¹⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3534, оп. 1, спр. 1, арк. 5.

¹⁹ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 267, арк. 49 зв.

²⁰ Там само, арк. 282.

²¹ НАЧР, ф. „Український музей в Празі“, інв. № 184, арк. 1–6.

²² Науковий архів Болгарської Академії наук (НА БАН), ф. 11К, оп. 2, спр. 585, арк. 17–20.

²³ Наріжний, С. Вказ. праця, 120–121.

²⁴ Шишманов, Іван Димитров (1862–1928) – болгарський літературознавець, етнограф, освітньо-політичний діяч. Зять Михайла Драгоманова. Проф. Софійського ун-ту, член БАН, НТШ у Львові, міністр освіти Болгарії, Посол Болгарії в Україні (1918–1919).

²⁵ У справі є декілька списків учасників установчих зборів Українсько-болгарського товариства. Протокол підсиляли 26 осіб. В одних списках підпис В. Орлова є, в інших немає.

²⁶ Йдеться про Івана Полтавця-Острияницю.

²⁷ Полтавців Федосій – український громадський діяч. З початку 1920-х рр. на еміграції у Болгарії. Секретар Українського культурного об'єднання у Болгарії, член Генеральної козацької ради у Болгарії її генеральний секретар.

²⁸ Жеребко Федір – юрист, генерал, громадський діяч. Голова Українського громадського комітету у Болгарії, УЦНКК (з 1933 р. – його уповноважений в Європі).

²⁹ Столярчук М. – український громадський діяч. Член Українсько-болгарського комітету, філії УНАКОТО у Болгарії, секретар УЦНКК.

³⁰ Йосипів С. – український громадський діяч. З початку 1920-х рр. на еміграції у Болгарії. Працював на металургійному заводі Балабанова у с. Кочеринове. Член Української громади у Софії. Гуртка ім. М. Драгоманова, філії УНАКОТО в Болгарії, секретар управи Українського культурного об'єднання у Болгарії.

³¹ Насправді „харакірі“ [яп.] – японський звичай розпорювання живота коротким мечем з метою самогубства. Був поширений у самураїв. Інша назва – сеппуку.

³² У даному контексті слово „знімок“ означає фотографію, фотокартку.

³³ Імовірно під псевдонімом „Волянський“ криється Володимир Мартинець (1899–1960) – політичний діяч, публіцист із Західної України. Після 1925 р. на еміграції в Чехословаччині. Віце-президент ЦЕСУС, член ЛУН, УВО, ОУН(м), редактор часописів „Розбудова Нації“, „Сурма“, „Українське слово“. З 1945 р. жив у Німеччині, потім – у Канаді. Такий же псевдонім мав Євген Врецьона.

³⁴ Йдеться про Ярого Франца Рихарда Мар'яна (Рико Ярій, 1898–1969) – одного з керівників українських націоналістів. Австрієць чеського походження. У 1918–1919 рр. воював у складі УГА та армії УНР. Член УВО, ОУН. З 1932 р. – офіційний представник ОУН при керівництві НСДАП. Агент Абвера, гестапо. У 1937–1939 рр. – зв'язківець між Є. Коновальцем та адміралом В. Канарісом. Партійний псевдонім – Карпат.

³⁵ Слово „виняток“ тут означає уривок, вняг.

³⁶ 30 січня 1933 р. наказом Президента П. фон Гінденбурга канцлером Німеччини призначено А. Гітлера.

³⁷ Імовірно йдеться про Рико Ярого.

³⁸ Розенберг Альфред (1893–1946) – німецький державний і політичний діяч, один з ідеологів НСДАП, начальник зовнішньополітичного управління НСДАП, рейхсляйтер, рейхсміністр східних окупованих територій.

³⁹ Гесс Рудольф (1894–1987) – німецький державний і політичний діяч, член НСДАП, заступник А. Гітлера по партії, рейхсміністр без портфеля, рейхсляйтер.

⁴⁰ Куверт – конверт.

⁴¹ У даному контексті слово „обвідка“ означає край, крайне поле листа.

⁴² „Сурма“ – друкований орган Української військової організації. Видавався у 1927–1934 рр. у Берліні та Каунасі. Гол. редактор – Володимир Мартинець. Співредактори: Є. Коновалець, О. Сенік, Р. Ярій, С. Чучман, Р. Сушко.

⁴³ Коновалець Євген (1891–1938) – військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР. З кінця 1922 р. на еміграції у Чехословаччині, Німеччині, Швейцарії та Італії. Верховний командант УВО, голова Проводу ОУН.

⁴⁴ Імовірно Шемет Сергій (1875–1957) – громадсько-політичний діяч. Один із засновників Української народної партії, Української партії хліборобів-демократів, член Ради присяжних Українського союзу хліборобів-державників, особистий секретар П. Скоропадського, соратник В. Липинського.

⁴⁵ Український союз хліборобів-державників – монархічна політична партія. Створена 1920 р. у Відні. Засновники – Д. Дорошенко, М. Кочубей, В. Липинський, А. Монтрезор, Л. Сідлецький, О. Скоропис-Йолтуховський, О. Тимофіїв, С. Шемет. Вищий орган – Рада присяжних.

⁴⁶ Йдеться про Державний Центр УНР в екзилі – сукупність законодавчих і виконавчих владних органів, які у 1921–1992 рр. діяли в еміграції на основі IV Універсалу Української Центральної Ради, актів Конгресу Трудового Народу, Директорії УНР та Ради Народних Міністрів УНР. Виконавчі органи – Президент (з 1921 р. – головний отаман С. В. Петлюра), Рада Міністрів, законодавчі (передпарламенти) – Рада Республіки, Українська Національна Рада. З 1926 р. ДЦ УНР очолював Андрій Лівичський (1879–1954).

⁴⁷ „На сторожі“ – національна громадська інформаційна газета. Виходила з 1931 р. у Софії. Тол. редактор – Орлов І. М.

⁴⁸ Олива Едуард („Едуард де Олива-Оливенко“) – аптекар, політичний діяч. Член комітету Всеукраїнської козацької повстанської ради, який відсторонив від керівництва УНАКОТО І. Полтавця-Острияню. Був пов'язаний з Національною фашистською організацією генерала Радола Гайди.

⁴⁹ Достал Отакар („Отакар Іванович Достал-Досталенко“) – політичний діяч. Секретар Національної фашистської організації. Член комітету Всеукраїнської козацької повстанської ради, який відсторонив від керівництва УНАКОТО І. Полтавця-Острияню.

⁵⁰ Нікурадзе Олександр (1900–1981) – грузинський політичний діяч, учений-фізик, професор. На еміграції у Німеччині. Голова Кавказького центрального національного комітету. Співпрацював з НСДАП. Публікувався у журналі „Кавказ“, який виходив у Парижі. Автор праць з історії Грузії. Псевдонім – Ал. Сандерс.

⁵¹ Кожевников Петро (1896–?) – громадсько-політичний діяч. На еміграції у Німеччині та Чехословаччині. Голова Союзу українських студентів Німеччини. Один із засновників Союзу українських фашистів, який увійшов до Ліги українських націоналістів. Учасник I конгресу ОУН, член Проводу ОУН. Співпрацював з німецькою політичною поліцією. Виключений з лав ОУН.

⁵² Імовірно Омелянович-Павленко Михайло (1878–1952) – військовий діяч, генерал-полковник. З 1919 р. – командувач Армії УНР. Очолював Армію УНР під час Зимового походу по тилах Білої гвардії та Червоної армії. Перебував на еміграції спочатку у Чехословаччині, потім – Німеччині та Франції. Очолював Українське військово-наукове товариство у Празі. Міністр військових справ УНР в екзилі.

⁵³ Білоус-Савченко Володимир – старшина Дієвої Армії УНР, генерал. У 1918 р. – один з організаторів Українського вільного козацтва на Катеринославщині.

⁵⁴ Жаров Сергій (1897–1985) – російський диригент, керівник Хору донських козаків, заснованого 1921 р. у турецькому військовому таборі Чілінгір. Перші концерти дав у Відні та Берліні. До 1930 р. хор проспівав 1500 концертів.

⁵⁵ Ігнат'єв Семен – російський диригент, керівник Хору кубанських козаків, що був створений 1926 р. у Болгарії та гастролював по Європі до початку 40-х років ХХ ст.

⁵⁶ Імовірно Маценко Павло (1897–1991) – музикознавець, композитор, диригент, доктор наук, професор, член УВАН. З 1920 р. на еміграції у Чехословаччині. Закінчив Український високий педагогічний інститут у Празі. З 1936 р. жив у Канаді. Автор праць з історії музики.

⁵⁷ Горбанюк (Горбанюк-Вогонь) Никифор (1891–?) – військовий діяч, генерал. У 1917–1918 рр. – організатор Вільного козацтва на Поділлі, 1919 р. – Немирівського полку, 1921 р. – начальник штабу північної групи Української повстанської армії на Правобережжі. На еміграції у Німеччині. Член УНАКОТО.

⁵⁸ Бігарі Наполеон – діяч руху українських вільних козаків, генеральний старшина. Член Ради генеральної старшини Українського національного козацького товариства.

⁵⁹ Горожанство – громадянство.

⁶⁰ Віра – псевдонім Євгена Коновальця.

⁶¹ Органський – один з псевдонімів Миколи Сціборського (1897–1941) – діяча ОУН, публіциста і теоретика українського націоналізму. З 1920 р. на еміграції у Польщі та Чехословаччині. Провідник Легії українських націоналістів, член Проводу українських націоналістів.